

MARTIN NODL (50)

- ▶ **Historik**, působí v Centru medievistických studií AV ČR a na Fakultě humanitních studií UK.
- ▶ **Jeho kniha** *Středověk v nás* byla roku 2016 nominována na cenu Magnesia Littera (literatura faktu).

Ve středověku se žilo moderněji

MARTIN NODL je historik věnující se středověku. Tvrdí, že když tuhle epochu označujeme za temnou, mluví z nás pýcha.

text: Lukáš Hron, foto: Jan Zátorský, MAFRA, Shutterstock

Nedávno se Martin Nodl rozčílil u sledování fotbalu. Od komentátora totiž uslyšel: „Jak je možné, že na tomhle zápase není videorozhodčí? To jsme snad ve středověku, nebo co?“

Pro Nodla je to další důkaz, jak namyšleně se na tuhle dějtinou éru díváme.

„Pořád si myslíme, že my jsme ti nejmodernější. Že jsme na vrcholu vývoje, že cokoliv před námi lze označit za úpadkové. Nesouhlasím. Tehdejší lidé byli v leccčems dál.“

Když vstoupím do napodobeniny středověké krčmy, tak mi to nepřijde. Obsluha je na mě hrubá, skoro hned ve dveřích čekám facku.

Jenže středověké krčmy jsou velkou fikcí. Taky jsem v jedné byl a padl z toho na mě smutek. Proč se hrubost a násilí spojené s myšlenkovou jednoduchostí tolik spojuje zrovna se středověkem?

Nevím, to mi řekněte vy.

Česká společnost je asi takhle mytologicky nastavená. Ale že by se lidé ve středověku bili na potkání, to je úplný nesmysl. A ten hrubý jazyk? Když si dnes zajdete do normální hospody a nahrajete si, jak se tam lidé baví, také vám to jistě přijde hrubé. Středověk nestředověk.

Jací tedy byli doopravdy lidé ve středověku?

Jistě špinavější a méně voňaví než my, něco jako deodorant přišlo až v 17. století. Pokud byste před obyčejnými lidmi

z 15. století začal mluvit o vzhledu, pak by vůbec nevěděli, o čem je řeč – většina z nich se nikdy neviděla, nanejvýš v odlesku vodní hladiny; zrcadla znamenala nesmírný luxus. Jistě, aristokratické prostředí bylo jiné. Z Francie 14. století víme o přibězích, které známe z pohádek – princezny posílaly do jiných říší své portréty, podle nichž se vybírala nevěsta.

Jak se od nás středověcí lidé lišili myšlením?

Daleko víc je formovaly náboženské představy nesoucí morální imperativy. Do značné míry se snažili jich držet. Dneska nikoho při válečných střetech nenapadne, že by před bitvou držel celodenní půst, přijímal svátost oltární. Tehdy byla ale válka považována za cosi nepatřičného, přestupovalo se přece příkázání „Nezabiješ“. Lidé se s tím snažili vyrovnat, stejně jako moderní člověk si nalézal nejružnější obezličky. Když se třeba v 11. století zrodila idea křížových výprav, papežové si vyhradili právo rozhodovat o tom, která válka je a není svatá. A účastníky svatých konfliktů dopředu vyvíňovali. V každém případě je patrné, že jednoduché náboženství pro běžné lidi hodně mířilo na morálku.

Byli proto lidé menšími lháři?

Z hlediska rytířské cti bylo potřeba mluvit pravdu. Jenže i o Karlu IV. a Zikmundovi Lucemburském víme, že uzavírali smlouvy, o nichž dopředu věděli, že je vzápětí poruší. Nebylo to tedy černobílé. Například při

právních procesech byla za důkaz považována přísaha, nikoliv věcné dokazování. Když si obžalovaný přivedl šest nebo sedm svědků, kteří odpřisáhli, že dotyčný zločin nespáchal, tak to podle tehdejšího práva stačilo. Soudci mohli vědět, že lidé lžou, ale to ve výsledku nehrálo roli. Až na počátku 15. století se v pražském univerzitním prostředí vedly debaty na téma, jak má soudce postupovat, pokud ví, že svědkové jsou falešní.

Středověké zákony bývaly vůbec svérázné. Zaujala mě zmínka z 9. století, podle níž bylo možné zabít nechtěné dítě. Zmiňujete germánské zákony, které do jisté míry vycházely z předkřesťanského pojetí práva. Nevíme, jak moc bylo uplatňováno. Klidně mohlo jít o vyhaslé právní normy. Taky se to mohlo týkat pouze dětí otroků, na něž neměli nárok rodiče, nýbrž majitelé. A hodnota otroka byla tenkrát nižší než u dobytka. Víme ostatně i o jiných případech, z raného středověku i ze 16. století – to se matky vražednice naopak trestaly velmi přísně: zahrabáním zaživa. Sloužilo to k odstrašení, ze stejného důvodu se i usekávaly ruce zlodějům. Děly se různé věci, při prokázaném styku se zvířaty byl zahrabán nejen onen člověk, ale i dotyčný živočich.

Bizarních norem bylo fakt víc. Například podle bratrského dekretu z roku 1473 mohli být manželé odpírající pohlavní styk k souložní donucení.

Známe to ze soudních protokolů ze 14. a 15. století. Existují přípa-

dy, kdy si muži nebo ženy stěžují, že s nimi druhá strana nechce spát. A církevní soudce mohl nařídít, aby ke styku došlo. Církevní instituce však pochopitelně neměly možnosti, jak k tomu pár fyzicky donutit. Celé to vycházelo z novozákonní představy, že se při uzavření manželství svěřuje tělo toho druhého do správy manžela nebo manželky. A že má tedy jedinec na sexuální styk právo.

Byli si zadani středověcí lidé věrnější, nebo byly zálety stejně časté jako dnes?

Záletníků bylo i tehdy mnoho. Jenže nevěra byla velmi nebezpečná. Přistížení milenci mohli být podváděným mužem nebo ženou na místě beztrestně zabiti. Nevěrné manželky byly tvrdě trestány i na královských dvorech, třeba na počátku 14. století ve Francii.

Už jste naznačil, že tehdejší lidé byli svým způsobem modernější než my. Čím?

Důvodů bychom našli spoustu. Od 14. století si lidé například začali vážit vzdělání, neboť tehdy opravdu něco znamenalo. V tomhle jsme daleko za středověkem, vzdělání devalvovalo a neznamená téměř nic. Také najdeme dost detailů, které přisuzujeme až moderní době, přitom byly běžné už tenkrát. Staří lidé třeba končili svůj život ve špitálech, které připomínaly dnešní soukromé pečovatelské ústavy. Nebo: i středověcí jedinci se snažili pracovat co nejdéle, jako my nyní – svým dětem předávali řemeslnické dílny a hospodářství až tehdy, jakmile začali fyzicky strádat. To mělo přímý vliv na věk, ve kterém se lidé brali. Muži pozdního středověku se totiž v průměru ženili až někdy kolem třicítiky, tak jako dnes. Zrovna tohle přitom považujeme za nesmírnou novinku, jelikož ještě v 80. letech bylo běžné se brát už ve dvaceti.

Čím dalším byl středověk moderní?

Z městského prostředí máme doloženo, že mnoho lidí produktivního věku žilo single. My to považujeme za fenomén posledních dvaceti let, ve středověku bylo přitom single domácností až 30 procent! I počet pracovních dnů byl srovnatelný s naší dobou. My se posledních

120 let s pomocí sociálních hnutí dopracováváme ke snížení na zhruba 250–260 pracovních dnů ročně, což je ale přesné číslo, které patřilo i k pozdnímu středověku. V jejich případě za to mohlo značné množství církevních svátků. Vedle toho navíc tovaryši často usilovali i o tzv. modré pondělí.

O co?

Neděle byla i ve středověku dnem pracovního klidu, nepochybně se pojila nejen s raním kázáním, ale i s večerním

» Lidé daleko víc žili ve společenstvích – přátel, příbuzných, sousedů, etnik. Rodinné vazby byly mnohem silnější.

konzumaci alkoholu. Společensky unavení řemeslníci se proto snažili o to, aby měli pondělí volné buď celé, nebo aby mohli do práce dorazit alespoň v poledne. Vlastně šlo o obdobu toho, co dnes nazýváme sick day...

V tom jsme si opravdu podobní.

Jen musíme brát v potaz, že středověký člověk vnímal čas jinak. V hlavě měl elementární církevní kalendář, z týdne na týden ale neuvažoval. Měsíc pak nehrál vůbec žádnou úlohu – na vesnici žili agrárním cyklem, ve městě způsobem zima, léto. Jejich život byl ze všeho nejvíce určovaný světlem.

Co ho ještě ovlivňovalo?

Lidé daleko víc žili ve spole-

čenstvích – přátel, příbuzných, sousedů, etnik. Rodinné vazby byly mnohem silnější. I vzájemná sociální pomoc. Kdo dneska finančně pomůže synovci v nouzi? Tehdy to bylo běžné. Naše doba je atomizovaná, lidé žijí ve svých domech schovaní za zdmi u televizi a počítačů, s okolím nekomunikují. Ve středověku si byli lidé blíží. Pochopitelně nebylo vše jen příjemné – lidé byli tehdy mnohem víc závislí na počasí a na přírodě, pro většinu šlo o život v nejistotě. Ovlivňovala je před-

stava, že se nacházejí blízko ke konci času. Intelektuálové tvrdili, že svět je v krizi. Upírali se k rajským časům, k dobám biblických počátků. Byla v tom nostalgie, ale zároveň víra ve šťastnou a světlou budoucnost. To se nám špatně chápe. U nás před rokem 1989 většina lidí toužila po tom, abychom se měli jako na Západě. Tuhle perspektivu ale lidé v poslední době ztratili. Už si nemyslí, že nastane doba, která bude evokovat ráj. Depresi vidím hodně i u mladých, kteří vůbec nevědí, k čemu se upnout. Proti mé generaci mají mnohem větší možnosti a absolutní svobodu, jenže netuší, jak s nimi naložit. Nic takového středověký člověk neřešil. Snil o ráji, měl strach

z pekla a posmrtného života. My míváme strach spíš ze života než z toho, co přijde po něm.

Jistě, i pohled na samotnou smrt se změnil.

Tehdy se umíralo doma, my dnes smrt vytěšňujeme. Chováme se, jako by neexistovala. Nepřipravujeme se na ni. Ve středověku se rozvíjelo umění umírat, tedy stav, kdy jste stále připraven, že dnešek může být vašim posledním dnem. Jedním z nejhorsích zel byla pro středověkého člověka náhlá smrt. Taková, před níž se nemohl vyzpovídat, smířit s Bohem.

Jak pohled na smrt ovlivnily epidemie moru?

Po jeho nástupu se strach ze smrti zvýšil. Od půlky 14. století je kvůli tomu lidová zbožnost masivnější, lidé vynakládají víc prostředků na spásu své duše. V oblastech, kde mor udeřil ve velkém, se dáběl a peklo zobrazují mnohem morbidněji. Nemůžeme se divit, průběh nemoci byl vskutku hrozný – člověku se na těle objevila hlíza, čekal pak tři dny, jestli umře, nebo ne.

Čirá hrůza.

Když přišel mor, hledala se příčina. Nalézali ji buď v Bohu, nebo v Židech. Proto proběhlo tolik pogromů. Říkalo se, že Židé mohou za mor buď přímo, nebo že ho Bůh na nás uvaluje, jelikož je tady trpíme. Mor byl jinak samozřejmě vnímán především coby boží trest v individualizovaném smyslu.

Trest pro hříšníky?

Ano. Pokud jste onemocněl, znamenalo to, že nežijete dobře. Lidé mínili, že ctnostným způsobem života se moru mohou vyhnout. Všudypřítomný byl střet racionalismu a iracionálna. Část duchovních požadovala, aby se v městech zasažených morem konala procesí – Boha měla přesvědčit, aby konkrétní místo netrestal. Lékaři na druhé straně tušili, že když se na jednom místě vyskytne více nakažených, tak mohou infikovat další osoby. Před takovými shromážděními varovali. Doporučovali uzavřít se do domů a s nikým se nestýkat. V tu chvíli se však opět ozvali duchovní: „To nedělejte! Uzavřete se tím do svého sobectví, stanete se egoisty, a právě proto pak onemocníte!“ Bylo

Zabiješ, nebo nezabiješ? Středověký člověk měl se zabíjením ve válkách velký morální problém.

tresty buď peněžité, nebo exemplární na těle. Takže – která doba je vlídnější? My si myslíme, že ta, v níž se zlodějům nesekají ruce. V níž se za znásilnění nepopravuje. Ale je to opravdu tak?

Za znásilnění se popravovalo?

Často. Právní ochrana ženy byla přísnější. Obecně však měla ženská otázka ve středověku několik rovin.

Jaké?

Křesťanská představa zněla, že žena je muži poddána. Na druhé straně však víme o tom, že v měšťanském prostředí vedly domácnost častěji právě ženy. V některých oblastech středověké Evropy nemohly samostatně uzavírat smlouvy, podnikat, byly na muži závislé. Například v Kolíně nad Rýnem ovšem existovaly samostatné řemeslnické cechy, které byly ženami plně ovládané. Město od města se situace dost lišila. Zajímavý byl středověký pohled na to, co čeká ženu, jakmile jí zemře manžel. Byla totiž zabezpečena díky dokumentu, který se nápadně podobá našim současným předman-

želským smlouvám. Máme je dnes za novinku, přitom existovaly už tehdy. Na část majetku, která se rovnala jejímu věnu, měla žena nárok automaticky. Po smrti manžela se stala úplně svobodnou, záleželo čistě na ní, zda se bude chtít podruhé provdat. To do prvního sňatku většinou rodina silně mluvila. Pokud se pár vzal čistě z lásky bez vědomí rodičů, pak mohli být oba novomanželé zbaveni dědických nároků.

Existovalo právo první noci, které známe třeba z filmu Statečné srdce?

To je mýtus. Víme, že v některých francouzských oblastech mohlo být do jisté míry uplatňováno, vrchnost si tím od poddaných vybírala jakýsi poplatek. Mělo však spíše symbolickou podobu, vyjadřovalo osobní závislost, nikoli nárok na to být prvním mužem v životě poddané ženy. Vidíte? I tohle se přitom o středověku běžně vypráví jako důkaz, o jak barbarskou dobu šlo. Neprávem. My lidé 21. století bychom neměli být tak pyšní.

L.hron@mfdnes.cz ■

to šílené. Čechy naštěstí po celé 14. a 15. století prakticky nebyly morovými epidemiemi zasažené. Zatímco u nás šlo maximálně o desetiprocentní umírání, v cizině při první vlně moru vymřelo až 60 procent populace. O život přišla polovina města, vesnice byly zničehonic naprosto vylištěné, obnovovaly se až za dalších 150 let.

Pokud se středověkému člověku mor vyhnul, kolika let se dožíval?

Sedmdesátiletí a osmdesátiletí nebyli výjimkou. Za nebezpečnou fázi života bylo možné označit dětství; bylo normál-

ní, že se rodině narodilo šest dětí, ale dospělosti se dožily jen dvě. Lékařská věda zkrátka ještě nebyla na takové úrovni, středověk toho pochopitelně ještě hodně neznal.

Něco ne, něco ano. Díky různým filmům a knihám ho mám hodně spojený i s mučírny a právem útrpným.

Jenže oni mučení neaplikovali na každého. Bylo určené především recidivistům. Ano, tehdejší právo bylo tvrdší. Je ale o tolik humánnější dnešní praxe, kdy se člověk drží rok ve vazbě? Tehdy se k vězení odsuzovalo nanejvýš na několik týdnů, jinak byly

INZERCE

BÝVALÝ DĚTSKÝ DOMOV SKRÝVÁ HRŮZNÁ TAJEMSTVÍ

Patricia Gibneyová ANDĚLÉ SMRTI

V katedrále je nalezena zavražděná žena a o několik hodin později je objeven oběšený muž. Oba mrtví mají na vnitřní straně stehna stejné, amatérsky udělané tetování. Ti dva měli cosi společného, jenže co? Případu se ujímá inspektorka Lottie Parkerová a stopy ji zavedou do kláštera svaté Anděly, bývalého dětského domova, nešťastně propojeného s minulostí její vlastní rodiny. Zatímco si inspektorka začíná uvědomovat souvislost mezi současnými oběťmi a nevyřešenými dávnými vraždami, ztrať se dva dospívající chlapci. Lottie musí najít vraha dřív, než znovu zaútočí. Jenže nevystavuje kvůli pátrání smrtelnému nebezpečí i své vlastní děti?

Žádejte ve svém knihkupectví

NAPÍNAVÝ,
ZNEPOKOJIVĚ
TEMNÝ
THRILLER

